

BEATA KAMIŃSKA-KŁOS

Wydział Edukacji Muzycznej

UKW w Bydgoszczy

Pieśń patriotyczna, jej znaczenie i miejsce w edukacji muzycznej

Wstęp

Jako wstęp do tematu „Pieśń patriotyczna, jej znaczenie i miejsce w edukacji muzycznej” zostanie przytoczona rymowana dedykacja, w którą Zygmunt Gloger – znawca polskiej kultury narodowej – zaopatrzył swój śpiewnik *Pieśni dawne z roku 1906*. Niech ona będzie mottem tego artykułu.

Bóg miłościwy i szczodry bez miary,
Opatrzył ludzi w rozmaite dary,
By kiedy mają troskę albo szkodę,
Mieli osłodę.

Więc by złagodzić smutki i katusze,
Dał im uczucia kojące ich dusze:
Dał im wesołość gdy czyste sumienie,
Dał pieśń, gędzenie.

I różne pieśni ludzie poskładali,
By się modlili lub rozweselali;
W kościele, w boju, wśród pola i w domu,
Jak trzeba komu.

A Bóg co pragnie szczęścia prawdziwego
Zawsze i wszędzie dla ludu swojego,
Rad słucha z Nieba, gdy tu wdzięcznie śpiewa:
Chłop albo dziewa.

A więc gdy pójdziesz bracie do świątyni,
Niech duch twój pieśnią modlitwy uczyni
Niech zjednoczone całej rzeszy głosy,
Biją w niebiosy!

A gdy pracujesz: u siana lub żniwa,
W sadzie, w stodole, w lesie, u przędzywa,
Śpiewaj dziewczyno matek twoich wzorem,
W dzień i wieczorem¹.

Kilka słów wyjaśnienia dotyczącego terminu patriotyzm

Słowo patriotyzm (od łacińskiego *pater* – ojciec, *patria* – ojczyzna) używane już w świecie starożytnym, a w szerokim rozumieniu od XVIII wieku „oznacza postawę afirmacji, czci i miłości ojczyzny wraz z gotowością pracy dla niej, poświęcenia i obrony”².

Słownik wyrazów obcych tak definiuje patriotyzm: „„od rzecz. *patriota*» postawa społeczno-polityczna i forma ideologii, łącząca przywiązanie do własnej ojczyzny oraz poświęcenie dla własnego narodu – z szacunkiem dla innych narodów i poszanowaniem ich suwerennych praw”³.

Natomiast Władysław Kopaliński o patriotyzmie pisze tak: miłość ojczyzny, własnego narodu, połączona z gotowością do ofiar dla niej, z uznaniem praw innych narodów i szacunkiem dla nich⁴.

Jan Paweł II utożsamia pojęcie patriotyzmu z miłością do ojca i matki. W książce Jego autorstwa, zatytułowanej *Pamięć i tożsamość*, czytamy: „patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojczyste: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu. Próba dla tego umiłowania staje się każde zagrożenie tego dobra, jakim jest ojczyzna”⁵. Analizując tekst Ojca Świętego, trzeba stwierdzić, że patriotyzm przejawia się w postawie, rzetelnej pracy na rzecz Ojczyzny, przedkładaniu jej nadrzędnych wartości, jak niepodległość i suwerenność, ponad osobiste cele.

Warto zauważyć, że patriota nie analizuje, nie ocenia, nie stawia warunków, on po prostu akceptuje i kocha swój kraj. „Patriotyzm oznacza uczucie miłości i przywiązania do własnego kraju rodzinnego, piękna jego ziemi i języka. Jest uczuciem dumy z przynależności do własnego narodu, jego kultury, historii, tradycji, dorobku, miejsca i znaczenia we współczesnym świecie”⁶.

---

¹ Z. Adrjański, *Złota księga pieśni polskich – pieśni, gawędy, opowieści*, Warszawa 2002, s. 371.

² C.S. Bartnik, *Patriotyzm*, „Nasz Dziennik” 2005, nr 300, s. 22-23.

³ J. Tokarski (red.), *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980, s. 558.

⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1985, s. 319.

⁵ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 71-73.

⁶ A. Dahms, *Jak kształtować uczucia patriotyczne ucznia na lekcjach historii i wychowania muzycznego*, „Studia z Wychowania Muzycznego. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy” 1983, z. 6, s. 123.

Ojciec Jacek Salij uważa, że „patriotyzm to troska o język ojczysty, jego piękno, czystość i bogactwo. To również ukorzenianie siebie oraz następnego pokolenia w ojczystą kulturę, karmienie się tym, co w niej najszlachetniejsze. To poznawanie historii ojczystej, wydobywanie z niej pięknych kart, ale również nazywanie po imieniu zła, które miało w niej miejsce”⁷.

Zdaniem Jana Nowaka-Jeziorańskiego „patriotyzm jest uczuciem miłości do wspólnoty duchowej i materialnej wszystkich pokoleń przeszłych, żyjących i przyszłych, miłości wspólnoty ludzi osiadłych na tej samej ziemi, używających wspólnego języka, złączonych wspólną przeszłością, tradycją, obyczajem i kulturą”⁸.

Patriotyzm nie jest cechą wrodzoną. Aby zaszcześcić go do własnego systemu wartości, należy nad nim pracować. Niektórzy uważają, że wyrosły w polskiej tradycji model patriotyzmu, rozwijany szczególnie silnie w XIX i XX wieku, nie przystaje do życia społecznego XXI wieku. Współczesny patriotyzm powinien być wolnym i świadomym wyborem dokonany na podstawie wiedzy o polskiej kulturze, polskiej tradycji i historii⁹.

Przytoczone definicje patriotyzmu dotyczyły jego narodowej odmiany. Dla porządku należy podać, że istnieją jeszcze inne rodzaje patriotyzmu, np. regionalny, lokalny czy gospodarczy.

Eksplikacja terminu *pieśń* i kilka słów o pieśni patriotycznej

Pieśń to utwór wokalny do tekstu poetyckiego. Jest najpowszechniejszą formą muzyczną, pojawiającą się od starożytności do czasów współczesnych. Z uwagi na rodzaj środków wykonawczych rozróżnia się dwa rodzaje pieśni: solową i wielogłosową¹⁰. Natomiast z uwagi na pełnioną funkcję można wyróżnić: pieśń ludową, artystyczną, powszechną i popularną.

Pieśń powszechna obejmuje wiele gatunków, np: pieśni religijne, w tym kołędy; pieśni towarzyskie w tym biesiadne (kurdesz), taneczne i rekreacyjne; pieśni okazjonalne, np. hymny narodowe; pieśni związane z różnymi wydarzeniami; pieśni patriotyczne; pieśni rewolucyjne; pieśni masowe; pieśni związane z określonymi grupami społecznymi, cechami rzemieślniczymi czy kastami, np. flisaków, gondolierów weneckich, np. barkarola; pieśni rycerskie; pieśni żołnierskie; pieśni harcerskie także związane z życiem codziennym, np. kołysanka; sferę rozrywki reprezentuje – piosenka¹¹.

⁷ J. Salij OP, *Patriotyzm dzisiaj*, Poznań 2005, s. 19.

⁸ J. Nowak-Jeziorański, *O patriotyzmie i nacjonalizmie*, „Gość Niedzielny” 2003, nr 43, s. 34-35.

⁹ Z. Rondonańska, *Czy lekcje wychowania patriotycznego są potrzebne?*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole” 2007, nr 1, s. 5.

¹⁰ A. Chodkowski (red.), *Encyklopedia muzyki*, Warszawa 1995, s. 689.

¹¹ I. Poniatowska, *Słownik szkolny. Muzyka*, Warszawa 1997, s. 92.

Wśród wymienionych gatunków pieśni powszechnej szczególne miejsce zajmuje pieśń patriotyczna, czyli utwór o treściach odnoszących się do ojczyzny, narodu, jego historii. Może być to pieśń powszechna i może mieć cechy pieśni artystycznej. Do pieśni patriotycznej zalicza się pieśni wyzwolenicze, historyczne, żołnierskie i religijne¹².

Pieśń rozwija nie tylko umiejętności i wrażliwość muzyczną, ale poprzez zawarte w niej treści może również kształtować charaktery młodzieży. „Pieśń, jako jedna z najważniejszych form umuzykalnienia młodzieży, pozwala przez swe poprawne wykonanie i praktyczną działalność kształcić i rozwijać zdolności muzyczne oraz osobowość młodzieży. Ta forma pieśni spełni swe zadanie, gdy zachęcimy i zaangażujemy całą młodzież do wspólnego śpiewu o ojczyźnie, o jej pięknie, przeszłości i teraźniejszości”¹³.

Z tego pobieżnego przeglądu pieśni widać, że treści patriotyczne można ulokować w różnych gatunkach muzycznych i we wszystkich dobrze się sprawdzają.

Wacław Panek pisze, że „Pieśni są naszym znakiem rozpoznawczym i zawołaniem wspólnoty narodowej”¹⁴. Pieśń patriotyczna składa się z tekstu, którego tematem jest szeroko pojęty patriotyzm, uzupełniony odpowiednio dobraną muzyką, podkreślającą powagę i znaczenie poruszanego tematu.

Polskie pieśni patriotyczne to skarby naszej kultury narodowej. Są świadectwem historii i zapisem losów naszego narodu. Pieśni patriotyczne przedstawiają treści o ogromnym znaczeniu, każda z nich ma swoje bogate dzieje. Tworzone były pod wpływem wielkich uczuć i emocji i towarzyszyły Polakom w najtrudniejszych momentach historii. Są wyrazem więzi z tymi, którzy poświęcili swoje życie dla Ojczyzny.

Pieśń jest najbardziej przystępną i zrozumiałą dla ogółu formą muzyczną. „Ona to właśnie w historii naszego narodu odgrywała i nadal powinna odgrywać wielką rolę. Pieśni jednoczyły ludzi w chwilach zagrożenia, a w latach niewoli broniły przed wynarodowieniem”¹⁵, bowiem poprzez tekst, a więc konkretną treść, niosły przesłanie, nadzieję i wiarę w lepsze jutro.

Każdy naród posiada charakterystyczne dla siebie pieśni patriotyczne. Wyra-
stają one z jego historii, wydarzeń i przemian kulturowych. Opowiadają w formie poetyckiej o wielkich czynach, wielkich ludziach, ważnych wydarzeniach, zaspokajają potrzebę wspólnotowych przeżyć, które łatwiej wyśpiewać, niż opowiedzieć w obiektywnych słowach czy nawet wykrzyknąć. Nasz *Śpiewnik narodowy* kształtował się przez wieki. Ten śpiewnik tworzyli wielcy poeci, kompozytorzy

---

¹² Por. tamże, s. 93.

¹³ A. Dahms, dz. cyt., s. 124-125.

¹⁴ W. Panek, *Hymny polskie*, Warszawa 1997, s. 5.

¹⁵ K. Stankowska, *Chór w szkole, Poradnik metodyczno-repertuarowy*, Warszawa 1988, s. 12.

i twórcy anonimowi¹⁶. Bywało tak, że do znanych melodii układano aktualnie brzmiący tekst patriotyczny, który z czasem ewoluował bądź był uzupełniany o kolejne treści (zwrotki). „Często w pieśniach patriotycznych wykorzystywane były melodie ludowego pochodzenia lub ze znanych oper”¹⁷.

Słowa i melodie tych pieśni, z biegiem lat zmieniały się, posiadały liczne wersje wprowadzane przez anonimowych twórców i przez wykonawców. Tym bardziej, że teksty pieśni patriotycznych funkcjonowały w tradycji ustnej i pisanej, w dziennikach, pamiętnikach, drukach ulotnych, modlitewnikach, zbiorach poetyckich i w prasie. Utwory, odzwierciedlające wydarzenia historyczne, uczyły społeczeństwo czynnego patriotyzmu i przywiązania do bohaterkiej przeszłości¹⁸. Pieśni przenoszone i kultywowane z pokolenia na pokolenie odgrywały ważną rolę w wychowywaniu młodego pokolenia. Najpierw przekazywane były ustnie, później przepisywane, a następnie drukowane.

Polskie pieśni patriotyczne, historyczne, obyczajowe, ludowe wywodzą się z naszej tradycji: ludowej i chrześcijańskiej. Powstawały we wszystkich niemal regionach naszego kraju. Można w nich znaleźć różnorodność stylów, rytmów, temp, nastrojów.

Polską pieśń patriotyczną sławili poeci i znawcy literatury: Mickiewicz (np. wykłady o literaturze słowiańskiej), Słowacki, Norwid, Lenartowicz, Chrzastowski, Łempicki, Pigoń¹⁹.

Wspólne śpiewanie pieśni ma miejsce zawsze wtedy, gdy odbywają się ważne uroczystości, wynikające z wielowiekowych tradycji, świąt i zwyczajów, zakorzenionych głęboko w naszej kulturze.

Rodzaje pieśni patriotycznych

Polskie pieśni patriotyczne to:

- pieśni historyczne i narodowe, które pretendowały do miana hymnu, były podporą tronów i ważnym elementem patriotycznego wychowania;
- pieśni legionowe i żołnierskie, przedstawiające tradycje patriotyczne polskich powstań i wojen, zawierające przekaz o posłannictwie i sławie *legionistów i żołnierzy*, ich dzielność i fantazję oraz motyw *szarego munduru* prostego żołnierza;

¹⁶ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe*, Warszawa 1999, s. 16.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ I. Szypułowa, *Pieśń szkolna, jej teoria, historia oraz miejsce w repertuarze edukacyjnym szkolnictwa polskiego XIX i XX wieku*, Kielce 1994, s. 14.

¹⁹ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, dz. cyt., s. 16.

– pieśni artystyczne wielkich polskich kompozytorów, takich jak Fryderyk Chopin, Stanisław Moniuszko, Feliks Nowowiejski, Zygmunt Noskowski, Karol Kurpiński i in., które tworzone były do tekstów wybitnych polskich twórców poezji, np.: Jana Kochanowskiego, Ignacego Krasickiego, Wincentego Pola, Marii Konopnickiej, Janiny Porazińskiej i in.²⁰

Gdzie można szukać źródeł polskiej pieśni narodowej? Szukać można w najstarszych zapiskach kronikarzy: Galla Anonima, Wincentego Kadłubka, Jana Długosza. W tych kronikach znaleźć można opisy pieśni i okoliczności ich powstawania. Najstarsze zapisy nie zachowały się²¹. Od zarania dziejów ludzie najchętniej tworzyli pieśni na cześć. Opisywano w nich liczne zalety bohaterów, ich dorobek (najczęściej na polu walki), a także kluczowe dla życia danej społeczności wydarzenia. Utwory te cechował patos i powaga. „Najdawniejsze zachowane utwory opiewały męstwo rycerzy i królów, przywódców duchowych, ich mądrość i odwagę, zwycięskie walki – były więc pieśniami patriotycznymi. Podobnie jak pieśni religijne, które śpiewano na polach walki lub jako modlitwę za króla i ojczyznę”²².

Najstarsze polskie pieśni to: *Gaude Mater Polonia* i *Bogurodzica*.

Gaude Mater Polonia uważana jest za najstarszą polską pieśń patriotyczną. Jej autorem jest Wincenty z Kielczy, który włączył ją do *Historii o św. Stanisławie*. Napisana była w języku łacińskim, a jej premiera odbyła się w 8 maja 1254 roku. Z czasem *Gaude Mater Polonia* zaczęła istnieć jako samodzielny utwór, pełniąc u ostatnich Piastów rolę hymnu królewskiego²³.

Bogurodzica jest najstarszą pieśnią hymniczną napisaną w języku polskim. Jest pieśnią religijną, a jednocześnie najstarszą – wśród odkrytych – pieśnią bożową rycerstwa polskiego. Pierwszy znany nam rękopis tej pieśni pochodzi z 1407 roku. *Bogurodzica* jest najcenniejszym utworem polskiego śpiewnika narodowego i stanowi jego chlubę²⁴.

Wykaz innych pieśni patriotycznych można odnaleźć w publikacji *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe* autorstwa Ewy Lipskiej i Marii Przychodzińskiej. I tak:

Z wieków XVI i XVII zachowały się pieśni wojenno-rycerskie – wystawiające rycerzy i ich walkę o ojczyznę, takie jak: *Idzie żołnierz borem, lasem; Pieśń nowa o Gdańsku; Pieśń na stratę Podola*²⁵.

---

²⁰ Tamże, s. 16-18.

²¹ Por. tamże, s. 16.

²² Tamże.

²³ Por. W. Panek, *Hymny...*, s. 12-17.

²⁴ Tamże.

²⁵ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, dz. cyt., s. 17.

W XVIII wieku zaczęto tworzyć zbiory pieśni patriotycznych i dworskich. Z nich pochodzą m.in. pieśni: *Trwoga w Koronie* (z okresu potopu szwedzkiego); *Z wysokich parnasów* (polonez)²⁶.

Najpopularniejsze pieśni patriotyczne okresu Czteroletniego Sejmu Wielkiego i ustanowienia Konstytucji 3 maja (1791) to: *Mazurek 3 Maja (Witaj Majowa Jutrzenko)*, tekst napisał Rajnold Suchodolski; *Polonez 3 Maja (Zgoda sejmu to sprawiła...)* – oba nieznanymi autorów²⁷.

W 1774 roku zaprezentowany został po raz pierwszy *Hymn do miłości ojczyzny* Ignacego Krasickiego. Wkrótce potem, z racji swej podniosłej treści, ukazującej miłość do Ojczyzny jako najwyższą cnotę obywatelską, został wprowadzony do Katechizmu moralnego Szkoły Rycerskiej w Warszawie, stając się hymnem tej instytucji²⁸. W 1807 roku muzykę do hymnu napisał Józef Elsner, następnie inną melodię skomponował Wojciech Sowiński. Druga wersja w XIX wieku była powszechnie śpiewana przez Polaków jako pieśń narodowa.

Pieśni z okresu insurekcji kościuszkowskiej to: *Do broni bracia; Śpiew włościan krakowskich*²⁹.

Koniec wieku XVIII (1797) to czas powstania *Mazurka Dąbrowskiego* (Pieśń Legionów Polskich we Włoszech), ze słowami prawnika, dyplomaty i poety Józefa Wybickiego. Ze względu na swoją patriotyczną treść oraz porywającą melodię, stał się wkrótce pieśnią ogólnonarodową, która towarzyszyła zrywom wolnościowym, budziła wiarę w odzyskanie niepodległości. Gdy nareszcie po I wojnie światowej odzyskałyśmy niepodległość, Mazurek był powszechnie grany jako hymn państwowy. Oficjalnie stał się nim dopiero 26 lutego 1927 roku³⁰.

Wiek XIX to wiek niewoli, a także powstań, buntów, które stały się okazją do tworzenia wielu pieśni narodowych, np. *Boże coś Polskę; Warszawianka; Dalej bracia do bułatu; Walecznych tysięcy; Ostatni mazur; Ułan i dziewczyna; Z dymem pożarów; Marsz Żuławów*³¹.

Początek XX wieku to pieśni robotnicze i *Rota* Marii Konopnickiej, która powstała jako reakcja na tragiczne wydarzenia strajku szkolnego we Wrześni pod Poznaniem. Po raz pierwszy została wykonana w 1910 roku, do muzyki Feliksa Nowowiejskiego na uroczystości 500-lecia bitwy pod Grunwaldem w Krakowie. Kilka lat później, podczas I wojny światowej, stała się ona jedną z najpopularniejszych pieśni patriotycznych, a emigracja polska przejęła ją jako swój hymn³².

²⁶ Tamże, s. 17.

²⁷ Por. tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 18.

³⁰ Por. W. Panek, *Świat muzyki. Podręcznik klasy 1-3*, Warszawa 1999, s. 99-103.

³¹ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, dz. cyt., s. 18.

³² Por. W. Panek, *Świat muzyki...*, s. 173.

Okres I wojny światowej obfitował w liczne pieśni Legionów Polskich, takie jak: *My Pierwsza Brygada*; *Piechota*³³; *Białe róże*; *Morze, nasze morze* – pieśń powstała prawdopodobnie po I wojnie światowej.

Natomiast okres II wojny światowej przyniósł pieśni partyzanckiego podziemia i pieśni dwóch frontów, na których walczyli Polacy: *Rozszumiały się wierzby płaczące*; *Deszcz jesienny*; *Pożegnanie Słowianki*; *Po partyzancie dziewczyna płacze*; *Oka*; *Marsz Pierwszego Korpusu*; *Czerwone Maki na Monte Cassino*; *Hymn Szarych Szeregów*; *Hej chłopcy, bagnet na broń*; *Szturmówka* i wiele innych³⁴.

Trudno mówić o autorach tych pieśni, wiele z nich jest owocem pracy zbiorowej. Pisano je, zmieniano w obozach, legionach, dopasowywano teksty do aktualnej rzeczywistości historycznej³⁵.

Analizując polskie pieśni patriotyczne, można odnieść wrażenie, że powstawały one głównie w tragicznych dla kraju czasach. Nacechowane są one tęsknotą za wolnością i próbą mobilizacji społeczeństwa do działań wyzwoleniczych.

Szkola

Zgodnie z założeniami wprowadzonej w życie nowej podstawy programowej, która obowiązuje od 1 września 2017 roku: „Kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat”³⁶. Czyli to rolą nauczycieli i ich pracy wychowawczej jest to, żeby uczniowie „uczyli się szacunku dla dobra wspólnego jako podstawy życia społecznego oraz przygotowywali się do życia w rodzinie, w społeczności lokalnej i w państwie w duchu przekazu dziedzictwa kulturowego i kształtowaniu postaw patriotycznych”³⁷.

I tak autorzy *Podstawy programowej* w rozdziale VIII paragrafie 2 podają, że na I etapie edukacyjnym, klasy I-III edukacja wczesnoszkolna treści nauczania – wymagania szczegółowe dla edukacji muzycznej są następujące: „Osiągnięcia w zakresie ekspresji muzycznej. Śpiew. Uczeń: 2) nuci poznane melodie, śpiewa piosenki podczas zabawy, nauki, uroczystości szkolnych, świąt w tym świąt na-

---

³³ Por. E. Lipska, M. Przychodzińska, dz. cyt., s. 18.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże, s. 16-23.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, s. 14.

³⁷ *O reformie programowej*, Biblioteczka Reformy nr 8, 9, Warszawa 1999, s. 12-13.

rodowych; 3) śpiewa śpiewanki, piosenki i pieśni charakterystyczne dla tradycji i zwyczajów polskich, kilka utworów patriotycznych i historycznych”³⁸.

Muzyka klasy IV-VII – treści nauczania wymagania szczegółowe: „I. Indywidualna i zespołowa ekspresja muzyczna. 1. W zakresie śpiewu. Uczeń: śpiewa b) wybrane pieśni (w tym artystyczne i patriotyczne)”³⁹. Natomiast w punkcie „4. W zakresie słuchania i percepcji muzyki. Uczeń: 1) świadomie słucha wybranych dzieł literatury muzycznej (fragmentów lub/i w całości): c) polskich pieśni artystycznych i patriotycznych”⁴⁰.

Na bazie podstawy programowej szkoła może realizować jedno ze swoich zadań: kształtować tożsamość narodową uczniów. „Kształcenie postaw patriotycznych naszej młodzieży odbywa się i nadal powinno odbywać się w całokształcie procesów wychowawczych szkoły, musi być wplecione integralnie w pracę pedagogiczną nauczycieli”⁴¹. Interdyscyplinarność patriotyzmu pozwala na jego kształtowanie i doskonalenie na różnych zajęciach, umożliwia wszechstronne zademonstrowanie związanych z nim zadań i obowiązków. Zatem „Patriotyzm to nie tylko kwestia uczuciowego stosunku do tego co stanowi ojczyznę, lecz również wynikająca z tego uczuciowego stosunku odpowiednia postawa aprobująca to wszystko co służy ojczyźnie i zapewnia jej dalszy rozwój”⁴². W szkole jednym z narzędzi mających doprowadzić do urzeczywistnienia wartości patriotycznych, do sprowadzeniu ich pod przysłowiową strzechę – jest pieśń patriotyczna.

Śpiew przez wiele stuleci uważany był przez wielu nauczycieli wychowania muzycznego, a w obecnych czasach muzyki za podstawową, najbliższą człowiekowi, najbardziej kształcącą formę kontaktu dziecka z muzyką⁴³. Maria Przychodzińska podkreśla, że „intensywne wzruszenia wywoływane przez muzykę mogą być skutecznie wykorzystywane w procesie wychowawczym dla równie emocjonalnego, pogłębionego poznawczo, akceptowania określonych wartości moralnych, społecznych, patriotycznych”⁴⁴. Pieśni przenoszone i kultywowane z pokolenia na pokolenie są wspaniałą lekcją historii, uczą szacunku do przeszłości i wyrabiają wrażliwość na to, co stanowi o tożsamości kultury polskiej.

Jesteśmy spadkobiercami przeszłości, dziedziczymy to, co stworzyły poprzednie pokolenia. Irena Szypułowa stoi na stanowisku, że „ten dziedziczny majątek, obejmujący polskie pieśni, jest autentycznym bogactwem narodowym,

³⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej..., s. 45.

³⁹ Tamże, s. 82.

⁴⁰ Tamże, s. 83.

⁴¹ A. Dahms, dz. cyt., s. 123.

⁴² Tamże.

⁴³ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*, Warszawa 1989, s. 113.

⁴⁴ Tamże, s. 58-59.

z którego powinniśmy korzystać z należyтым pietyzmem. Uczycь tego powinna przede wszystkim współczesna szkoła ze względu na znaczenie tych utworów w procesach edukacyjnych i dla rozwoju kultury muzycznej”⁴⁵.

Pieśni patriotyczne pojawiają się w programach i podręcznikach do muzyki, języka polskiego i historii. Właściwie dobrane, uwzględniające porządek historyczny mogą stać się najbardziej skutecznym elementem zapewniającym emocjonalne przeżywanie treści historycznych. Śpiewając pieśni np. historyczne, można nauczyć młode pokolenie historii, bo w nich ta historia jest zawarta.

Treści te realizowane są także na ścieżkach edukacyjnych, szczególnie na ścieżce: wychowanie do życia w społeczeństwie; dokładniej, wychowanie patriotyczne i obywatelskie. Jest to niezwykle ważna korelacja celów i treści programowych, gdyż umożliwia uczniowi dogłębne poznanie zagadnień oraz utrwalenie ich na wielu płaszczyznach.

Pieśni patriotyczne i historyczne odgrywają ogromną rolę w kształtowaniu postaw dzieci i młodzieży we współczesnych szkołach. Rozwijają ich świadomość kulturową, uzupełniają ich wiedzę historyczną, pomagają w zachowaniu pamięci i szacunku dla walczących Polaków oraz wydarzeń z przeszłości⁴⁶.

Muzyka jako przedmiot ma w szkole ważną funkcję do spełnienia. Może się przyczynić do współtworzenia tożsamości narodowej młodych Polaków przez ukazanie bogactwa i różnorodności rodzimej kultury w jej historycznym rozwoju i w ciągłości z poprzednimi pokoleniami.

Polskie pieśni stanowią pewne całości słowno-muzyczno-ruchowe, będące wyrazem upodobań kulturowych i stylu życia Polaków, składnikiem utrwalonego tradycją obyczaju. Jako takie są ważnym elementem kultury narodowej i należałoby położyć większy nacisk na ich prezentację w szkole.

Trudnym zadaniem nauczyciela muzyki jest kształtowanie gustów młodego pokolenia. Do nauczyciela zatem należy takie przekazanie muzyki narodowej, aby spodobała się ona uczniom. Wielkim osiągnięciem szkoły byłaby sytuacja, kiedy uczniowie znają dorobek swego kraju i odczuwają dumę z przynależności do określonego kręgu kulturowego.

I tu rodzą się pytania: Czy jest to możliwe? Którędy prowadzą drogi poszukiwania do osiągnięcia tego celu? Najprościej mówiąc, drogą tą jest: powiązanie realizowanych pieśni towarzyskich, historycznych, ludowych i żołnierskich z opisem dawnych obyczajów i sytuacji, w których pieśni te powstawały.

Prezentacja muzyki o charakterze narodowym nie może być jednak jedynym celem tzw. wychowania muzycznego w nowej szkole. Uczniowie powinni zaznaczyć się także z kulturą innych narodów, przede wszystkim europejskich. Poznać

---

⁴⁵ Por. I. Szypułowa, dz. cyt., s. 8.

⁴⁶ M. Wacholc, *Repertuar i wiadomości o muzyce. Podręcznik dla klas I-III szkół średnich*, Warszawa 1988, s. 10-20.

różnice i podobieństwa występujące pomiędzy dorobkiem kulturalnym różnych narodów. W ten sposób możemy nauczyć młodzież tolerancji i szacunku dla dokonań innych krajów, a jednocześnie zachować własną spuściznę kulturową.

Takie ustawienie hierarchii celów – najpierw narodowość, potem integracja – ułatwi nauczycielowi kształtowanie tożsamości narodowej młodych Polaków, nie zamykając ich jednocześnie w kręgu wyłącznie muzyki polskiej⁴⁷.

Biorąc natomiast pod uwagę dwa aspekty celów: dydaktyczny i wychowawczy w nauczaniu pieśni na lekcjach muzyki w szkole, należy stwierdzić, że aspekt dydaktyczny odgrywa zasadniczą rolę, gdyż gwarantuje minimum wiedzy i umiejętności potrzebnych do praktycznej działalności muzycznej.

Poprzez aktywne angażowanie się podczas opracowywania pieśni, przeprowadzenie rzetelnej analizy i realizacji elementów składowych utworu, stosowanie różnorodnych ćwiczeń pomocniczych (słuchowych, głosowych, rytmicznych) w trakcie nauczania pieśni i wiązanie ich z zagadnieniami wynikającymi ze struktury kompozycji można osiągnąć pełną realizację zaplanowanego materiału.

Łącząca się z funkcją dydaktyczną, funkcja wychowawcza wyznacza i uświadamia treści nauczania. Pozwala dostrzegać walory literackie i poznawcze pieśni. Opracowywana różna tematyka pieśni uczy dostrzegać piękno opisu, głębię metafory, poetykę języka, różne sposoby wypowiedzania się autora, pogłębia zatem wiedzę z zakresu kultury, a zarazem wpływa na kształtowanie uczuć patriotycznych, określonych postaw wobec muzyki polskiej i obcej różnych epok, okresów, stylów.

Kilka słów zakończenia

Wśród ogromu polskich pieśni swoje miejsce znalazła również pieśń patriotyczna. Wiele z nich umieszczono w programach nauczania, a także zostało opracowanych na chór, który bardzo często stanowi pozalekcyjną realizację muzycznych pasji uczniów. Pieśni patriotyczne uczą i wychowują. Piosenka, w której muzyka współdziała z tekstem, jest przez dzieci darzona szczególnym zainteresowaniem. Od niej często zaczyna się zauważanie wartości wyłącznie muzycznych. Na nas wszystkich w dużym stopniu spoczywa więc „odpowiedzialność za zainteresowanie lub brak zainteresowania dziecka muzyką”⁴⁸.

Mówi się, że wychowanie patriotyczne ma realizować nauczyciel, ale ten proces wychowawczy powinien mieć swój początek w domu rodzinnym. Dopiero w kolejnym etapie obowiązek kształtowania postaw patriotycznych winien przejść na szkołę, a szczególnie na nauczyciela (w naszym przypadku nauczyciela mu-

⁴⁷ A. Grajpel, *Problem tożsamości narodowej na lekcjach muzyki*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole” 1999, nr 5, s. 226.

⁴⁸ M. Przychodzińska, *Muzyka i wychowanie*, Warszawa 1979, s. 108.

zyki). Powinien on podczas nauki pieśni historycznych, patriotycznych zastosować korelacje (integracje) międzyprzedmiotowe, np. muzyka z językiem polskim, muzyka z historią. Chodzi o to, aby przekazać odpowiednie fakty z historii Polski, z których każdy Polak winien być dumny. Jak mówi bowiem Seneka Młodszy: „Ojczyznę kocha się nie dlatego, że wielka, ale dlatego, że własna”⁴⁹.

W dzisiejszych czasach dzięki środkom masowego przekazu z łatwością możemy dotrzeć do materiałów źródłowych tego szczególnego repertuaru. Mimo to porównując obecną sytuację w tym względzie z istniejącą przed kilkudziesięciu lub kilkuset laty, zauważyć można obniżenie rangi i znaczenia pieśni patriotycznej i narodowej. Propagowanie pieśni i tradycji śpiewaczych wśród społeczności szkolnej to zadanie nauczyciela, którego obowiązkiem jest przekazanie młodemu pokoleniu skarbów kultury narodowej w niezmienionej postaci. Zadaniem nauczyciela jest ukazać uczniom okoliczności powstania utworu, ideę, jaka przyświecała jego twórcy i ostatecznie przekonać do wykonania pieśni z uczuciem i zaangażowaniem.

„Pieśń – przyjaciel i niezawodny sprzymierzeniec człowieka i narodu w jego dniach zarówno dramatycznych i tragicznych, jak i radosnych; pieśń – przejaw uniwersalnej idei braterstwa ludzi – oto co stanowi o jej wyjątkowym znaczeniu w hierarchii ogólnonarodowych i ogólnoludzkich wartości wychowawczo-estetycznych”⁵⁰.

Nauczyciele winni poszukiwać odpowiednich form i metod na podniesienie poziomu patriotyzmu wśród dzieci i młodzieży, np. podczas obchodów świąt narodowych organizując konkursy, spotkania przy ognisku itp. W zmieniającej się rzeczywistości coraz trudniej wyjść poza stereotypy i zaproponować młodzieży interesujący program o zabarwieniu patriotycznym, realizowany na forum szkoły i siłami szkolnej społeczności, który mógłby konkurować np. z coraz popularniejszymi i liczniejszymi rekonstrukcjami historycznymi. Prawdopodobnie jedynym środkiem, niezmiennym się i mającym niemalejącą siłę oddziaływania, który może być realizowany w szkolnych warunkach, podnosząc świadomość patriotyczną, jest pieśń patriotyczna. Nie wolno dopuścić do tego, aby młodzież, poprzez indolencję (bierność) i zaniechania osób odpowiedzialnych za ich wychowanie, zatraciła swoją narodową tożsamość.

Bibliografia

- Adrjański Zbigniew, *Złota księga pieśni polskich – pieśni, gawędy, opowieści*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2002.
- Chodkowski Andrzej (red.), *Encyklopedia muzyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.

---

⁴⁹ <http://www.przemowienia.com/faq/cytaty-narod-ojczyzna/370-cytaty-narod-ojczyzna> [dostęp 18.05.2018, 14:12].

⁵⁰ J. Prosnak, *Siedem wieków pieśni polskiej*, Warszawa 1986, s. 8.

- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Znak, Kraków 2005.
- Kopaliński Władysław, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
- Lipska Ewa, Przychodzińska Maria, *Drogi do muzyki. Metodyka i materiały repertuarowe*, WSiP, Warszawa 1999.
- Panek Waław, *Hymny polskie*, WSiP, Warszawa 1997.
- Panek Waław, *Świat muzyki*, WSiP, Warszawa 1999.
- Poniatowska Irena, *Słownik szkolny. Muzyka*, WSiP, Warszawa 1997.
- Prosnak Jan, *Siedem wieków pieśni polskiej*, WSiP, Warszawa 1979.
- Przychodzińska-Kaciczak Maria, *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*, WSiP, Warszawa 1989.
- Przychodzińska Maria, *Muzyka i wychowanie*, NK, Warszawa 1979.
- Salij Jacek OP, *Patriotyzm dzisiaj*, Wydawnictwo W drodze, Poznań 2005.
- Stankowska Klara, *Chór w szkole. Poradnik metodyczno-repertuarowy*, PWM, Warszawa 1988.
- Szypułowa Irena, *Pieśń szkolna. Jej teoria, historia oraz miejsce w repertuarze edukacyjnym szkolnictwa polskiego XIX i XX wieku*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1994.
- Tokarski Jan (red.), *Słownik wyrazów obcych PWN*, PWN, Warszawa 1980.
- Wacholc Maria, *Repertuar i wiadomości o muzyce. Podręcznik dla klas I-III szkół średnich*, WSiP, Warszawa 1988.

Czasopisma

- Bartnik Czesław Stanisław, *Patriotyzm*, „Nasz Dziennik” 2005, nr 300 (24-26 grudnia), s. 22-23.
- Dahms Antonina, *Jak kształtować uczucia patriotyczne ucznia na lekcjach historii i wychowania muzycznego*, „Studia z Wychowania Muzycznego. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy” 1983, z. 6, s. 123-125.
- Grajpel Anna, *Problem tożsamości narodowej na lekcjach muzyki*, „Wychowanie Muzyczne” 1999, nr 5, s. 22-26.
- Nowak-Jeziorański Jan, *O patriotyzmie i nacjonalizmie*, „Gość Niedzielny” 2003, nr 43, s. 34-35.
- O reformie programowej*, „Biblioteczka Reformy” 1999, nr 8, 9.
- Rondomańska Zenona, *Czy lekcje wychowania patriotycznego są potrzebne?*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole” 2007, nr 1, s. 5.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej.

Netografia

- <http://www.przemowienia.com/faq/cytaty-narod-ojczyzna/370-cytaty-narod-ojczyzna> [dostęp 18.05.2018].

Streszczenie

Pieśń patriotyczna, jej znaczenie i miejsce w edukacji muzycznej

Patriotyzm jest pojęciem trudnym do zdefiniowania. Niby wszyscy wiedzą i czują, czym jest, ale trudno jest im je opisać. Wraz ze zmieniającą się rzeczywistością zmieniały się również atrybuty patriotyzmu. W czasach współczesnych, patriotyzm łączy się bardziej ze zjawiskami ekonomicznymi niż, preferowanymi wcześniej, narodowymi, wolnościowymi. Podnoszenie świadomości patriotycznej wśród dzieci i młodzieży jest jednym z zadań współczesnej szkoły. Zadanie to może być realizowane na muzyce, za pomocą pieśni patriotycznej. Pieśni patriotyczne odgrywały w losach Polski niebagatelną rolę, od zachęcania do udziału w ruchach narodowowyzwoleńczych do podnoszenia ducha bojowego sił zbrojnych. Wspólne wykonywanie pieśni patriotycznych jest najprostszym sposobem osiągnięcia poczucia jedności narodowej.

Summary

Patriotic song, its meaning and place in musical education

Patriotism is difficult to define. Anybody knows and feels what it is but they find it difficult to describe. Together with changing reality also notions of patriotism changed. Nowadays patriotism is rather associated with economic phenomenons than national values which used to be preferred. Making children and teenagers more aware of patriotism is one of the tasks of modern school. It is possible to carry out this task at Music lessons by means of a patriotic song. Patriotic songs used to play an important role in Polish history, from encouraging to take part in national liberation movements to uplifting combative spirit of the army. Common singing of patriotic songs seems to be the easiest way to national unity.